

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه کاشان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه حقوق

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد در رشته حقوق جزا و جرم شناسی

عنوان :

سازش بامتهم با تأکید بر لایحه آیین دادرسی کیفری

استاد راهنما :

دکتر عباس زراعت

استاد مشاور :

دکتر امیرحسین نیازپور

توسط :

سیده سارا حسینی چادگانی

بهمن ماه ۹۲

تقدیم به:

سپاس بی‌کران پروردگار یکتا را که هستی‌مان بخشد و به طریق علم و دانش را بنمونمان شد و به بهمنشینی رحروان علم و دانش مفتخرمان نمود و خوشه‌چینی از علم و معرفت را روزیمان ساخت. ما حاصل آموخته‌هایم را تقدیم می‌کنم به آنان که مهر آسمانی‌شان آرام‌بخش آلام زمینی‌ام است.

به استوارترین تکیه‌گاهم، دستان پر مهر پدرم به سبزترین نگاه زندگیم، چشمان مادرم که هرچه آموختم در کتب عشق‌شما آموختم و هرچه بلو شدم قطره‌ای از دریای بی‌کران مهربانیان را سپاس توانم بگویم. امروز هستی‌ام به امید شماست و فردا کلید باغ بهشتم رضای شما؛

آوردی کران سنگ ترا از این ارزان نداشتیم تا به خاک پایتان نثار کنم، باشد که حاصل تلاشم نسیم کوزه‌نبار خشکی‌تان را بر داید.

بوسه بردستان پر مهرتان

این هم به برادرم:

که با هم آغاز کردیم، در کنار هم آموختیم و به امید هم به آینده چشم می‌دوزیم. قلمم لبریز از عشق به توست و خوشبختی‌ات منتهای آرزویم.

تقدیر و شکر

از استاد راهنمای ارجمند جناب دکتر عباس زراعت که با سه صدر و صبوری مراراً بهمانی نموده و بار باره نظرات سازنده و رهنمودهای بی دریغشان در پیشبرد این پایان نامه سعی تمام مبذول داشتند، کمال شکر را دارم. از استاد مشاور ارجمند جناب دکتر امیر حسن نیازپور که در طول این تحقیق بارها رهنمودها و تشویق‌های خود مرا مورد لطف خویش قرار دادند، صمیمانه سپاسگزارم.

از داوران محترم، جناب دکتر سعید قاشی و دکتر حفیظ زیدیان جعفری که زحمت داوری این مجموعه را به عهده داشتند، صمیمانه شکر و قدردانی می‌نمایم. از استاد گرانقدر دکتر علی حسین نجفی ابرنآبادی که در دوران تحصیل از محضرشان کسب فیض نمودم، شکر می‌نمایم.

در پایان مجدد از جناب دکتر حفیظ زیدیان جعفری که به عنوان نایب تحصیلات تکمیلی دانشگاه نیز قبول زحمت نمودند، سپاسگزاری می‌نمایم.

چکیده

عدالت کیفری همواره با رویکردی یک سویه، درصدد پاسخگویی به بزهکاری بوده است. با توجه به این رویکرد، دست اندرکاران عدالت کیفری مطابق قوانین و مقررات کیفری، به تعقیب و مجازات بزهکاران مبادرت ورزیده‌اند؛ بی‌آنکه به نقش آفرینان دعوای کیفری توجه داشته و امکان مداخله در فرآیند تصمیم‌گیری، درمورد جرم ارتكابی را به آنان بدهند. این رویکرد سنتی، امروزه به دلایل مختلف حقوقی و جرم‌شناختی از جمله عدالت ترمیمی و توافقی شدن حقوق کیفری با تغییرات و چالش‌های فراوان روبه‌رو شده که بر اساس آنها، اراده‌ی کنش‌گران دعوای کیفری به ویژه متهمان/ مجرمان، واجد اهمیت و منشأ اثر شناخته شده است.

یکی از مسائل مهم در حقوق کیفری ایران، نحوه‌ی برخورد با متهم/ مجرم در فرآیند نظام عدالت کیفری می‌باشد. قوانین پیشین درمورد سازش با متهم/ مجرم، برنامه‌ساز و کارهایی را در نظر گرفته بودند. اما قانون مجازات اسلامی و لایحه آیین دادرسی کیفری، با رویکردی جدید و با تأثیر پذیری از مبانی شرعی و حقوق تطبیقی، ابزارهای مناسبی را در جهت سازش با او به کار گرفته‌اند که تحوّل مهمی در زمینه‌ی قانون‌گذاری ایران می‌باشد.

در این پژوهش تلاش شده است، ضمن تجزیه و تحلیل تحولات قانون مجازات اسلامی و لایحه آیین دادرسی کیفری، به پاره‌ای از سیاست‌های جنایی اسلام، اسناد بین‌المللی و رویکرد آنها در جهت سازش با متهم/ مجرم و افراد معارض با قانون پرداخته شود. بعد از ذکر مبانی علمی و حقوقی موضوع در فصل اول، سعی شده است در فصل دوم و سوم که در حقیقت کاربردی‌تر از فصل اول است، به تجزیه و تحلیل قانونی موضوع پرداخته شود.

در نهایت، پیشنهاداتی ارائه می‌شود که نتیجه‌ی آنها، مؤثر در تدوین و تنظیم قوانین است؛ بدین جهت که حوصله و تأمل بیشتری صرف شود تا ضمن برقراری نظم و امنیت همه‌جانبه در جامعه، حقوق و آزادی فردی نیز تأمین شود.

کلمات کلیدی:

سازش، میانجی‌گری، ترک تعقیب، تعویق تعقیب، تعلیق تعقیب، گذشت.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	مقدمه.....
۱.....	۱- طرح موضوع
۳.....	۲- ضرورت واهمیت پژوهش.....
۴.....	۳- اهداف پژوهش.....
۵.....	۴- پرسش‌های پژوهش.....
۵.....	۵- پیشینه پژوهش.....
۷.....	۶- روش پژوهش.....
۷.....	۷- محدودیت‌های پژوهش.....
۸.....	۸- سازماندهی پژوهش.....
۹.....	فصل اول - مبانی، قلمرو و آثار سازش با متهم / مجرم
۱۱.....	مبحث اول - معنای صلح و سازش
۱۱.....	گفتار اول- معنای لغوی و اصطلاحی صلح و سازش.....
۱۵.....	گفتار دوم- رابطه عدالت و صلح.....
۱۷.....	مبحث دوم- مبانی صلح و سازش.....
۱۷.....	گفتار اول- مبانی سازش در حقوق اسلام.....
۱۹.....	الف- قرآن کریم.....
۲۱.....	ب- سنت.....
۲۳.....	گفتار دوم- مبانی سازش در حقوق کیفری.....
۲۴.....	الف- عدالت ترمیمی.....
۲۵.....	ب- عدالت توافقی.....
۲۶.....	مبحث سوم- معیارهای ارجاع به سازش.....
۲۷.....	گفتار اول- ملاک های عرفی.....
۲۷.....	الف- جرم زدایی.....

- ب- کیفرزدایی..... ۳۰
- ج- قضا زدایی..... ۳۲
- د- ملاک اراده اشخاص..... ۳۴
- و- ملاک شدت وضعف مجازات..... ۳۴
- ه- ملاک متضرر از جرم..... ۳۵
- گفتار دوم- ملاک های شرعی..... ۳۶
- الف- ملاک حق الناس و حق الله..... ۳۶
- ب- تشخیص قاضی..... ۳۷
- مبحث چهارم- قلمرو صلح و سازش..... ۳۸
- گفتار اول- تعریف و ماهیت گذشت..... ۳۸
- گفتار دوم- گذشت در جرایم..... ۳۹
- الف- حدود..... ۳۹
- ۱-۱ حد قذف..... ۴۰
- ۲-۲ حد سرقت..... ۴۰
- ب- قصاص..... ۴۱
- ج- دیات..... ۴۴
- د- تعزیرات..... ۴۵
- گفتار سوم- توبه..... ۴۷
- مبحث پنجم- آثار سازش..... ۵۰
- گفتار اول- تأثیر سازش بر نظام عدالت کیفری..... ۵۱
- الف- تراکم زدایی از پرونده های کیفری..... ۵۱
- ب- کاهش هزینه های دادرسی..... ۵۱
- گفتار دوم- تأثیر سازش بر بزه دیده..... ۵۱
- الف- اعطای نقش فعال..... ۵۲
- ب- برآورده شدن نیازهای بزه دیده..... ۵۲
- گفتار سوم- تأثیر سازش بر بزهکار..... ۵۳
- الف- اعطای نقش فعال..... ۵۳

۵۳	ب- پشیمانی بزهکار.....
۵۵	فصل دوم- فرآیندهای صلح و سازش در قبل از محاکمه و محاکمه.....
۵۷	مبحث اول- قبل از محاکمه.....
۵۸	گفتار اول- پلیس.....
۶۰	گفتار دوم- دادسرا.....
۶۱	الف- الزامی و اجباری بودن تعقیب دعوی کیفری.....
۶۲	ب- موقعیت داشتن و مناسب بودن تعقیب.....
۶۳	ج- رویکرد نظام حقوقی ایران.....
۶۵	مبحث دوم- سازوکارهای سازش با متهم.....
۶۶	گفتار اول- بایگانی کردن پرونده.....
۶۶	الف- تعریف و ماهیت.....
۶۶	ب- رویکرد نظام کیفری گذشته به بایگانی کردن پرونده.....
۶۹	ج- رویکرد لایحه به بایگانی کردن پرونده.....
۷۰	گفتار دوم- تعویق تعقیب.....
۷۰	الف- تعریف و ماهیت.....
۷۱	ب- رویکرد لایحه به تعویق تعقیب.....
۷۲	گفتار سوم- تعلیق تعقیب.....
۷۳	الف- تعریف و ماهیت.....
۷۳	ب- رویکرد نظام کیفری گذشته به تعلیق تعقیب.....
۷۷	ج- رویکرد لایحه به تعلیق تعقیب.....
۷۹	گفتار چهارم- ترک تعقیب.....
۷۹	الف- تعریف و ماهیت.....
۸۰	ب- رویکرد نظام کیفری گذشته به ترک تعقیب.....
۸۱	ج- رویکرد لایحه به ترک تعقیب.....
۸۲	گفتار پنجم- نظارت قضایی.....
۸۳	الف- تعریف و ماهیت.....
۸۵	ب- رویکرد لایحه به نظارت قضایی.....

۸۸.....	گفتار ششم- میانجی‌گری کیفری.....
۸۸.....	الف - تعریف و ماهیت.....
۹۰.....	ب- رویکرد نظام کیفری گذشته به میانجی‌گری.....
۹۲.....	ج- رویکرد لایحه به میانجی‌گری.....
۹۳.....	مبحث سوم - محاکمه.....
۹۵.....	گفتار اول- تعویق صدور حکم.....
۹۵.....	الف- تعریف و ماهیت.....
۹۷.....	ب- رویکرد نظام کیفری به تعویق صدور حکم.....
۱۰۱.....	ج-انواع تعویق.....
۱۰۲.....	گفتار دوم- تخفیف مجازات.....
۱۰۲.....	الف- تعریف و ماهیت.....
۱۰۳.....	ب- رویکرد نظام کیفری گذشته به تخفیف مجازات.....
۱۰۶.....	ج - رویکرد نظام کیفری کنونی به تخفیف مجازات.....
۱۰۹.....	د- انواع کیفیات مخففه.....
۱۱۱.....	گفتار سوم- معافیت از کیفر.....
۱۱۱.....	الف- تعریف و ماهیت.....
۱۱۲.....	ب- رویکرد نظام کیفری کنونی به معافیت از کیفر.....
۱۱۵.....	فصل سوم- فرآیندهای صلح و سازش در مرحله پس از صدور حکم.....
۱۱۷.....	مبحث اول - فرآیندهای توافقی.....
۱۲۰.....	گفتار اول- تعلیق اجرای مجازات.....
۱۲۱.....	الف- تعریف و ماهیت.....
۱۲۴.....	ب- رویکرد نظام کیفری گذشته به تعلیق اجرای مجازات.....
۱۲۶.....	ج- رویکرد نظام کیفری کنونی به تعلیق اجرای مجازات.....
۱۲۹.....	د- انواع تعلیق اجرای مجازات.....
۱۳۳.....	گفتار دوم- نظام آزادی مشروط.....
۱۳۳.....	الف- تعریف و ماهیت.....
۱۳۵.....	ب- رویکرد نظام کیفری گذشته به نظام آزادی مشروط.....

ج- رویکرد نظام کیفری کنونی به نظام آزادی مشروط.....	۱۳۸
گفتار سوم- نظام نیمه آزادی.....	۱۴۲
الف- تعریف و ماهیت.....	۱۴۲
ب- رویکرد نظام کیفری گذشته نظام به نیمه آزادی.....	۱۴۴
ج- رویکرد نظام کیفری کنونی به نظام نیمه آزادی.....	۱۴۵
گفتار چهارم- خدمات عام المنفعه.....	۱۴۷
الف- تعریف ماهیت.....	۱۴۷
ب- رویکرد نظام کیفری گذشته به خدمات عام المنفعه.....	۱۴۹
ج- رویکرد نظام کیفری کنونی به خدمات عام المنفعه.....	۱۴۹
گفتار پنجم- نظارت الکترونیکی.....	۱۵۳
الف- تعریف و ماهیت.....	۱۵۳
ب- رویکرد نظام کیفری کنونی به نظارت الکترونیکی.....	۱۵۴
گفتار ششم- جزای نقدی.....	۱۶۰
الف- جریمه روزانه.....	۱۶۱
ب- تقسیط جزای نقدی.....	۱۶۳
مبحث دوم- فرآیندهای ترمیمی-رسمی.....	۱۶۴
گفتار اول- رویکرد نظام کیفری گذشته.....	۱۶۵
گفتار دوم- رویکرد نظام کیفری کنونی.....	۱۶۶
گفتار سوم- قاضی تحکیم.....	۱۶۸
مبحث سوم- فرآیندهای ترمیمی-غیر رسمی.....	۱۷۰
گفتار اول- آیین فصل.....	۱۷۰
گفتار دوم- آیین خون بس.....	۱۷۱
گفتار سوم- آیین پتر.....	۱۷۲
نتیجه گیری.....	۱۷۳
راهکارها و پیشنهادهای.....	۱۷۸
فهرست منابع.....	۱۸۲

مقدمه

۱- طرح موضوع

هرچندان انسان‌ها بایکدیگر، دارای روابط اجتماعی هستند. اما زندگی افراد در کنار یکدیگر در همین حال که عامل رشد و پیشرفت انسان هاست، باعث شده است که بین منافع و حقوق آنها تعارض به وجود آید. همین موضوع، به ایجاد دعوا و اختلاف بین افراد بشر منجر شده است. حقوق کیفری، از موضوعات مرتبط با نظم عمومی است و دولت حق اعمال مجازات را برعهده دارد و همواره، سخن از عدالت عمودی و تحمیلی به میان می‌آید. اما تورم قوانین کیفری، نتیجه بخش نبودن سیستم زندان‌ها در بعضی جرایم و اهمیت یافتن نقش بزه دیده و بزهکار در فرآیند رسیدگی، نوعی عدالت سازشی با دو رویکرد "عدالت ترمیمی" و "عدالت توافقی" که رضایت و توافق در آنها عنصر اساسی محسوب می‌شود، نضج گرفت. به دیگر سخن، تراکم پرونده‌ها و کار دادگاه‌های کیفری و تورم جمعیت کیفری، منجر به تضعیف کارآیی و بازدهی نظام کیفری در زمینه‌ی مبارزه با بزه و بازپروری بزهکاران شده که در نتیجه، توجه صاحب‌نظران را به ایجاد سازوکارهایی برای صلح و سازش با متهم/ مجرم جلب نموده است.

بنابراین با توجه به معایب کیفر، اعمال راهکارهایی نسبت به بزه دیده و بزهکار، جهت حفظ حقوق بزه دیده و بزهکار در راستای حفظ نظم اجتماعی ضروری به نظر می‌رسد. هرچند از دیدگاه سنتی، جرم نقض قانون جزا است؛ اما تمامی مجرمان، در یک سطح نبوده و شرایط و ویژگی‌های فردی هر یک و اوضاع و احوالی که در آن مرتکب جرم شده‌اند، با هم متفاوت است. از این رو، توجه به شخصیت بزهکار و سایر اوضاع و احوال به وجود آمده در زمان ارتکاب جرم، می‌تواند در اجرای صحیح و بهتر عدالت کیفری مؤثر باشد.

هم چنین بزهکاری اطفال، پدیده‌ای است که جوامع بشری همواره با آن روبه‌رو می‌باشند و برای پاسخ به آن، باید از الگوی حمایتی، روش‌های اصلاحی - درمانی استفاده کنند؛ زیرا اعمال مجرمانه آنها، ناشی از بی‌تجربگی در رویارویی با انگیزه‌های مجرمانه و در غالب موارد، شرایطی

است که افراد بزرگسال برای آن‌ها فراهم کرده‌اند. از این رو، به کارگیری سازوکارهای سازشی و توأم با مدارا، می‌توانند از بزه مجدد آنها جلوگیری کرده و به بزهکاران حرفه‌ای تبدیل نشوند.

فرآیندهای سازش بامتهم، سعی بر آن دارند که با استفاده از ابزار گفت‌وگو و بازسازی روابط از دست رفته، بین بزه دیده، بزهکار و دست اندرکاران عدالت کیفری، زمینه‌ی احیای ترمیم روابط را فراهم نمایند و با رفع تعارض و تنازع ایجاد شده میان بزه دیده، بزهکار و مقامات قضایی، رشته مناسبات انسانی گسسته شده، دوباره ترمیم شود و بهترین پاسخ به پدیده‌ی مجرمانه داده شود.

فرآیندهای سازشی، در راستای سفارش‌های دین مبین اسلام، مبنی بر صلح و سازش و دستورات رییس قوه قضاییه، از جمله راهکارهای مفید در جهت حمایت هرچه بیشتر حقوق بزه‌دیدگان و بزهکاران می‌باشند؛ بنابراین، بر اساس مبانی مختلف، سیاست‌گذاران جنایی از جمله قانون‌گذار کشورمان، به منظور تضمین دادرسی شایسته، نهادها و تأسیساتی را در قوانین موجود و لایحه جدید پیش‌بینی نموده‌اند که نظر شخص متهم/مجرم در تصمیم‌گیری به آن نهادها، جایگاه ویژه‌ای یافته است. این نهادها، در دودسته از قوانین ماهوی و شکلی قابل بررسی‌اند، تا از رهگذر تبیین این مقررات، به شناخت جامعی از میزان نقش متهم/مجرم در نهادهای شکلی و ماهوی رسیده و با رویکردی انعطاف‌گرایانه و استفاده از سازوکارهای مناسب در زمینه‌ی پاسخ‌دهی به متهم/مجرم و سازش با او اقدام کنند.

این برنامه‌ها، گاهی برحول محور (بزه دیده، بزهکار و جامعه) و گاهی بر مدار (دستگاه عدالت کیفری و بزهکار) می‌گردند. لذا با استفاده از روش‌ها و اقدام‌هایی مانند، میانجی‌گری کیفری و اصلاح ذات‌البین، می‌توان از تماس افراد با نظام کیفری اجتناب کرد و بدون توسل به فرآیند رسیدگی قضایی کیفری، در کلیه مراحل رسیدگی اعم از کشف، تعقیب، تحقیقات مقدماتی، دادرسی و اجرای احکام با توسل به شیوه‌های غیررسمی و رسمی، به حل و فصل دعوی کیفری مبادرت نمود.

سازش با متهم، موضوع اصلی پژوهش است که در کنار آن، به موضوع‌های فرعی نیز پرداخته می‌شود. با مطالعه‌ی تطبیقی میان قوانین قبلی با قوانین و لوایح جدید، مانند قانون مجازات اسلامی، لایحه آیین دادرسی کیفری که مراحل نهایی تصویب را سپری می‌کند، تغییر رویکرد و دیدگاه‌های قانون‌گذاران در جهت سازش با بزهکار، مورد اشاره قرار گرفته است.

براین اساس نیز، سعی شده است ضمن تحلیل قوانین، رویه‌ی قضایی و لوایح مذکور، اشاره- ای هرچند اجمالی به راهبردهای نظام عدالت کیفری فرانسه در حوزه سازش با متهم/ مجرم صورت گیرد؛ به نحوی که بتواند، مبانی توجیهی ضرورت سیاست جنایی، در قبال متهم/ مجرم و افراد معارض با قانون را به نحو پررنگ‌تری برجسته نماید.

۲- ضرورت و اهمیت پژوهش

حقوق کیفری، حامی و حافظ نظم اجتماعی است و درجهت، حمایت از جامعه حرکت می‌کند. قواعد حاکم بر حقوق کیفری، برای ترغیب به نظم و حمایت از امنیت هستند و کسانی که این قواعد را نقض می‌کنند، تحت تعقیب و پیگرد قرار می‌گیرند و اگر مجرم شناخته شوند، از طریق جریمه، زندان یا هردو مجازات می‌شوند.

اما امروزه، با توجه به ناکارآمدی تفکر مبتنی بر مجازات، سرکوب بزهکار و تأمین امنیت جامعه با اقدامات قهرآمیز، عدالت کیفری نمایان گردیده و اندیشه‌های مبتنی بر سازش تحت لوای مفاهیمی چون "عدالت ترمیمی" و "عدالت توافقی"، مورد اقبال و توجه حقوق دانان واقع- شده است. در سیستم کیفری، بهتر است به چنین سازوکارهایی متوسل شد تا بدین طریق، تفکر مبتنی بر مجازات تعدیل شده و در نهایت کارآمد جلوه کند.

فرهنگ ایرانی، تا حد زیادی مبنی بر فرهنگ اسلامی است. در فرهنگ اسلامی با توجه به زمینه اخوت ایمانی که بین افراد وجود دارد، زمینه‌ی مناسبی برای حل تعارضات، از طریق توافق بین بزه دیده، بزهکار و دست اندرکاران عدالت کیفری وجود دارد که در اسلام برپایی صلح، معادل برپایی عدالت است.

قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲)، از جهات مختلفی با قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ متفاوت است. یکی از مهم‌ترین این تغییرات، رویکرد قانون‌گذار به حوزه‌ی مجازات است. مطالعات تاریخ حقوق کیفری، بیانگر این است که از زمان پیدایش اولین جوامع انسانی همواره جرم و مجازات وجود داشته است و مجازات‌ها، در هر دوره اهدافی را دنبال می‌کرده‌اند. با تکامل جوامع بشری، اهداف و سبک مجازات‌ها نیز دستخوش تغییر و تحول شده است. در ابتدا مجازات- ها، بسیار خشن و ظالمانه بوده است. اما در عصر حاضر، با پیدایش نظریات جرم‌شناسی و نگاه علمی

به جرم وبزهکار، شاهد رویکرد سازشی و اصلاح‌گرایانه هستیم. در راستای این رویکرد، قاضی در طول جریان دادرسی از ابزارهای مختلفی در جهت سازش با متهم/ مجرم استفاده می‌کند.

بررسی تغییرات و نوآوری‌های قانون مجازات اسلامی، نشان می‌دهد اصولاً تاحدودی سیاست تدوین‌کنندگان قانون، استفاده از رویکرد مداراگرایانه در مجازات مرتکبین، عطوفت در برخورد با آنان و کاهش دعاوی جزایی است. این رویکرد را می‌توان به خوبی از دو موضوع دریافت: الف- پیش‌بینی نهادهای ارفاقی جدید، از جمله نظام نیمه آزادی، تعویق صدور حکم، مجازات‌های جایگزین حبس، اجرای مجازات زندان تحت نظارت و کنترل سیستم‌های الکترونیکی، به‌عنوان نوآوری- های قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲؛ ب- تسهیل در اعطای نهادهای ارفاقی مذکور در قانون ۱۳۷۰، مانند افزایش جهات مخففه، تقسیم موارد تعلیق اجرای مجازات به دو نوع تعلیق ساده و مراقبتی، کاهش مدت تحمل مجازات حبس در نظام آزادی مشروط از نصف به یک سوم مدت مجازات در مورد محکومان به حبس کمتر از ده سال، ارفاق در سن مسئولیت کیفری اشخاص، نظام‌مندی قواعد ناظر بر تعدد و تکرار جرم و...

در این میان می‌توان یک نگاه کلی نیز، به لایحه قانون آیین دادرسی کیفری انداخت. در این لایحه که سعی شده، همگام با مواد قانون مجازات اسلامی و هماهنگ با مفاد آن وضع شود، مباحثی مانند عدالت‌ترمیمی و عدالت توافقی، در جهت فرهنگ‌سازی صلح و سازش بین طرفین دعوا (که خود مؤثر در کاهش تراکم پرونده‌های قضایی و در نهایت موجب قضازدایی خواهد شد)، مورد تأکید قانونگذار قرار گرفته است.

اهمیت تحقیق، به جهت نو بودن مقررات آن، پشتوانه‌ی علمی و مناسبی برای اجرای مقررات مربوطه به حساب می‌آید و مقامات قضایی می‌توانند با استفاده از آنها، اختیارات و وظایف خویش را به شکل مطلوب و مؤثر اعمال کنند.

۳- اهداف پژوهش

پژوهش از جهات علمی و عملی، اهداف مختلفی را در نظر دارد از جمله:

۱- غنی‌سازی ادبیات حقوقی ایران، در زمینه موضوع پژوهش؛

۲- شناسایی مهمترین راهکارهای فراهم آوردن زمینه‌ی اجرای مقررات قانون مجازات اسلامی و آیین دادرسی کیفری؛ با توجه به اینکه، این مقررات برای نخستین بار در قانون مجازات اسلامی و آیین دادرسی کیفری ایران مطرح می‌شود، باید از منظر علمی زمینه اجرای آن فراهم شود.

۳- قانون‌گذاری کامل؛ چنانچه پیشنهادهایی وجود داشته باشد، می‌توان به قانون‌گذار ارائه داد تا مقررات کامل تری وضع شود.

۴- شناسایی مهم‌ترین راهکارهای تحقق اجرای عدالت؛ به این معنا که به دستگاه عدالت کیفری کمک می‌کنند، تا عدالت را به شکل مناسب تری اجرا نماید.

۵- شناسایی راهکارهایی در جهت تأمین حقوق زیان دیدگان و قربانیان جرم .

۴- پرسش‌های پژوهش

توجه دست‌اندرکاران عدالت کیفری به سازوکارهای سازشی و مطالعه‌ی دستاوردهای سیاست جنایی، سؤالاتی را در ذهن ایجاد می‌کند که موارد زیر، از جمله مهم‌ترین آنهاست:

۱- سازش با متهم در قانون مجازات اسلامی و لایحه آیین دادرسی کیفری چه جایگاهی دارد؟

۲- قانون‌گذار در لوایح و قوانین جدید، در مورد سازش با متهم چه اهدافی را دنبال می‌کند؟

۳- نوآوری لایحه آیین دادرسی کیفری در زمینه‌ی صلح و سازش با متهم کدام است؟

۴- مقررات سازش با متهم، در لایحه آیین دادرسی کیفری و قانون مجازات اسلامی، متأثر از مبانی عرفی است یا شرعی؟

۵- پیشینه پژوهش

با مطالعاتی که در زمینه‌ی موضوع مورد بحث صورت گرفت، کتاب‌ها و مقالاتی در مورد عدالت ترمیمی و عدالت توافقی وجود دارد که از ابعاد مختلف، این موضوعات را مورد مطالعه و بررسی قرار داده است. بنابراین در این خصوص، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

کتاب (جایگاه عدالت ترمیمی در فقه اسلامی و حقوق ایران، فروزش، ۱۳۸۶) که مطالب در سه فصل، تنظیم و ارائه گردیده است: تبیین نظریه عدالت ترمیمی؛ جایگاه عدالت ترمیمی

در فقه اسلامی؛ جایگاه عدالت ترمیمی در حقوق موضوعه ایران. این پژوهش، با بررسی میان عدالت ترمیمی و فقه اسلامی، به پرسش‌ها و مسائل مطرح در این زمینه پاسخ می‌دهد و میزان تطابق و یا احیاناً تعارض و تعارض آنها را روشن می‌سازد و سپس به بررسی الگوهای ترمیمی مورد استفاده‌ی مقنن، در حقوق موضوعه‌ی ایران پرداخته است.

هم چنین، کتاب (توافقی شدن آیین دادرسی کیفری، نیازپور، ۱۳۸۹) به نگارش درآمده است که با رویکردی فراگیر، دو جنبه اصلی این موضوع (جنبه‌های نظری و عملی آن) مورد بررسی قرار داده است، تا علاوه بر شناسایی چارچوب این مفهوم و بنیان‌های نظری، شیوه‌های آن در مرحله اجرایی - عملیاتی نیز معرفی شوند. مؤلف از رهگذر راهبرد مذکور، علاوه بر تحلیل مفهومی از منظر آموزه‌های علوم جنایی، به خصوص آموزه‌های جرم‌شناسانه و سیاست جنایی، موضوع را مورد بررسی قرار داده است. هم چنین می‌توان، به مقاله‌ی (زمینه‌های عدالت ترمیمی در حقوق کیفری ایران، رهامی، ۱۳۸۵) که عمدتاً به بررسی تطبیقی عدالت کیفری اسلام در جرایم علیه اشخاص و تئوری عدالت ترمیمی پرداخته است، اشاره کرد.

اما آنچه مورد توجه نگارنده‌ی این پژوهش است و ویژگی متمایزکننده‌ی آن محسوب می‌شود، مطالعه‌ی مفاهیم جدید مطرح‌شده در قانون مجازات اسلامی و لایحه آیین دادرسی کیفری است که نیاز به تحقیق مبسوط و جامع داشته است. پژوهش حاضر با موضوع سازش با متهم، به دنبال بررسی چگونگی سازش با متهم/ مجرم، تحت لوای عدالت ترمیمی و عدالت توافقی می‌باشد که وجه تمایز آن بررسی قوانین، لایحه آ.د.ک و اسناد بین‌المللی در این زمینه است. یکی دیگر از وجوه متمایزکننده‌ی این پژوهش، مطالعه‌ی سیاست جنایی اسلام و ارتباط آن با هر مبحث می‌باشد. در این پژوهش، به نحوه‌ی سازش با اطفال و نوجوانان معارض با قانون، از بعد عدالت ترمیمی و عدالت توافقی پرداخته شده و مقررات موجود در این زمینه نیز مورد مطالعه قرار گرفته است. این پژوهش نیز، به مطالعه‌ی ماهیت و چگونگی استفاده از سازوکارهای سازشی مناسب، در مراحل مختلف فرآیند کیفری با تکیه بر آراء و رویه قضایی که در راستای سازش با متهم می‌باشند، پرداخته است.

بنابراین لایحه آیین دادرسی کیفری، دارای نوآوری‌هایی از جنبه ماهوی و شکلی، در این زمینه است. از جمله این نوآوری‌ها، ماده یک لایحه آیین دادرسی کیفری است که به میانجی‌گری

و صلح طرفین اشاره می‌کند و این صراحت بیان، نشان از اهمیت موضوع دارد.^۱ بنابراین، نیاز به چنین پژوهشی احساس می‌شد تا اهداف قانون‌گذار در این زمینه (چگونگی سازش با متهم / مجرم) و تأثیر قوانین خارجی و مبانی فقهی را بررسی کند. نگارنده سعی بر آن داشته است، از منابع جدید و روزآمد در این زمینه استفاده کند و از طرح مباحث تکراری که در پژوهش‌های دیگر وجود داشته است، تا حد امکان اجتناب کرده است.

۶- روش پژوهش

نوع مطالعه و روش پژوهش حاضر، به صورت توصیفی - تحلیلی می‌باشد. منابع جمع‌آوری شده در این پژوهش، به صورت کتابخانه‌ای و استفاده از کتاب‌ها، مقاله‌ها، اینترنت و رویه‌ی - قضایی می‌باشد. بدین صورت که مطالب مربوط به موضوع پژوهش، ابتدا گردآوری و فیش‌برداری نموده و سپس مورد تجزیه، تحلیل و استنتاج قرار می‌گیرد.

۷- محدودیت‌های پژوهش

بدون تردید، انجام هرگونه تحقیق و پژوهش، بدون مشکل به سر منزل مقصود نمی‌رسد. در واقع، تحمل مشکلات و دشواری‌ها و کمبود منابع تحقیق است که اهمیت و ارزش یک کار تحقیقی را بیشتر نمایان می‌کند. این پژوهش، نیز به دلیل مباحث گسترده، نیازمند اطلاعات و مطالعات زیادی در این زمینه بوده است. بارها طرح مورد نظر، توسط نگارنده مورد بازبینی قرار گرفته و سعی نموده است تا در حد بضاعت، مطالب خوبی ارائه دهد به امید اینکه، فتح بایی برای محققان دیگر باشد.

قانونگذاری در ایران، گرچه فرآیند زمانی نسبتاً طولانی دارد؛ اما فاقد کیفیت و دقت‌هایی است که از نویسندگان قانون، انتظار می‌رود. حدود هشت سال، از تهیه‌ی پیش‌نویس این لایحه می‌گذرد؛ ولی متأسفانه، هم‌چنان از نقصان پژوهش، تحقیق و مباحث علمی رنج می‌برد. زوایای مختلف یک قانون جدید، زمانی مشخص می‌شود که تصویب شده و به مرحله اجرا برسد. به خصوص در مورد قوانینی که ماهوی نبوده و ناظر به شیوه و چگونگی رسیدگی می‌باشند. از این رو، در

۱ ماده ۱ لایحه آیین دادرسی کیفری مقرر می‌دارد: «آیین دادرسی کیفری مجموعه مقررات و قواعدی است که برای کشف جرم، تعقیب متهم، تحقیقات مقدماتی، میانجی‌گری، صلح میان طرفین،... و رعایت حقوق متهم، بزه دیده و جامعه وضع می‌شود».

فرآیند تحقیق و بررسی، کمبود منابع علمی داخلی احساس می شد، آن چنانکه پردازش اطلاعات مربوط به موضوع، با مشکل فراوانی مواجه بود.

۸- سازماندهی پژوهش

نوشتار حاضر که حاصل گردآوری مطالب و تراوش های ذهنی محقق در راستای تطبیق و تحلیل مسائل مرتبط با موضوع می باشد، با توجه به ابعاد مختلف موضوع، در سه فصل تنظیم و ارائه شده است؛ فصل اول، به کلیات پیرامون موضوع اختصاص دارد. چرا که لازم بود در ابتدا تعاریف و مفاهیم مرتبط با موضوع توضیح داده شود و سپس به مبانی صلح و سازش در حقوق اسلام (با تأکید بر آیات و روایات) و مکاتب کیفری پرداخته شود که آشنایی با آنها، برای مباحث تفصیلی ضرورت دارد. در ادامه، به معیارها و قلمرو صلح و سازش در حقوق موضوعه و حقوق اسلامی پرداخته می شود؛ مبحث جداگانه ای نیز، به آثار اجرای صلح و سازش در برابر بزه دیده، نظام عدالت کیفری و بزهکار اختصاص داده شده است.

با توجه به اینکه در این پژوهش، موضوع سازش با متهم/ مجرم در نظام عدالت کیفری بررسی می شود، فصل دوم به ظرفیت های قانونی اجرای فرآیندهای سازشی رسمی - قضایی، در مراحل دادسرا و دادگاه اختصاص داده شده و هم چنین در ادامه، به نقش کنش گران و سازوکارهای سازشی در جهت سازش با متهم/ مجرم اشاره شده است.

فصل سوم، چگونگی استفاده از سازوکارهای سازشی در مرحله ای اجرای احکام و زمینه -ی اعمال فرآیندهای غیررسمی و غیر قضایی را مورد مطالعه قرار داده است. در این فصل، ضمن تجزیه و تحلیل روش و سازوکارهای سازش با متهم/ مجرم با توجه به سیاست های تقنینی و قضایی ایران، در مواردی ضمن برشمردن ویژگی ها، به معایب و نواقص آنها بانگاه نقادانه پرداخته شده است.

پژوهش حاضر، سرانجام به این نتیجه می رسد که فرآیندهای سازش با متهم/ مجرم، با محوریت قرار دادن بزه دیده، بزهکار و دست اندرکاران عدالت کیفری، نقش مؤثری در بازپروری و بازگشت بزهکار به جامعه، تأمین نیازهای بزه دیده و حفظ نظم اجتماعی دارد.

فصل اول :

مبانی، قلمرو و آثار سازش با

متهم / مجرم

شناخت جزییات هر پدیده‌ای، معمولاً مستلزم یک شناخت ابتدایی و کلی از آن پدیده می‌باشد و به همین خاطر است که در بیشتر آثار علمی، باب سخن با پرداختن به کلیات موضوع گشایش می‌یابد و این به معنای تلاش برای دانستن تعریف، پیشینه، جایگاه و ارتباط موضوع و مسایل پیرامونی آن می‌باشد. بنابراین، در تحقیقات حقوقی شناخت درست مفاهیم و اصطلاحات به ما کمک می‌کند، تا جایگاه واقعی موضوع پژوهش را شناسایی کنیم. هم‌چنین، شناخت پیشینه از آن جهت حائز اهمیت است که با شناخت سیر تحولاتی یک نهاد حقوقی، ضعف و کاستی‌های حاکم بر تحولات رخ داده را شناسایی کرده و با آسیب شناسی بیشتری، به استقبال موضوع برویم.

بنابراین، با این اوصاف فصل اول این نوشتار به پنج مبحث اختصاص دارد؛ در مبحث اول، سعی شده است تا اصطلاحات و مفاهیم مشابه و مرتبط با موضوع مورد بررسی قرار گیرد تا از رهگذر آن مطالب بعدی، با گویایی بیشتر و شناخت صحیح تری مطرح شود و در نهایت مشخص شود، جایگاه این موضوع در حقوق کیفری چگونه است.

در مبحث دوم، مبانی صلح و سازش در حقوق جزای اسلامی با تأکید بر آیات و روایات، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. این مبحث، از آن جهت ضروری است که هر نهاد حقوقی جهت ظهور و توجیه، باید بر پایه‌هایی استوار باشد و قوت این پایه‌ها، اقتدار آن نهاد حقوقی و اقبال و اعتبار آن را فراهم می‌کند. برای درک مباحث بعدی این پژوهش، ضروری و لازم است تا رویکردهای موجود در زمینه سازش که در افکار قانون‌گذاران تأثیر گذاشته است، مورد مطالعه قرار گیرد. بنابراین، گفتار دوم به رویکردهای حقوق کیفری که در راستای سازش با متهم می‌باشند، با عنوان عدالت ترمیمی و عدالت توافقی مورد توجه قرار گرفته است.

برای شناخت جرایم قابل سازش، ناگزیر ملاک‌ها و معیارهای را باید در نظر گرفت که در گفتار جداگانه‌ای به آنها اشاره شده است. بنابراین، برای تشخیص معیارهای جرایم قابل سازش، مبحث سوم اختصاص به معیارهای عرفی و شرعی داده شده است. مبحث چهارم، قلمرو صلح و سازش را در دو گفتار گذشت و توبه در جرایم، مورد مطالعه قرار داده و آخرین مبحث نیز، به آثار صلح و سازش در برابر نظام عدالت کیفری، بزه دیده و بزه‌کار اختصاص داده شده است.